

AZ IDŐSKORÚAK MIGRÁCIÓJA MINT TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDI STRATÉGIA

Kárpátaljai áttelepülők Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2025.2.74>

ABSZTRAKT

Az időskorúak globálisan és hazánkban is egyre jelentősebb mértékű nemzetközi migrációja elsősorban olyan helyzetekhez köthető, amikor az időskorúak egy magasabb jövedelmű országból egy olcsóbb megélhetést nyújtó országba költöznek. Ezzel szemben a 2022 óta zajló kutatásunk olyan Kárpátaljáról Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyébe, elsősorban a határátkelők környékén fekvő falvakba áttelepülő időskorúakra fókuszál, akik a globálisan megfigyelt tendenciákkal szemben alacsonyabb fejlettségű régióból költöznek egy magasabb megélhetési költségekkel jellemezhető országba.

Kutatásunk e migrációs folyamat komplex értelmezését, a kárpátaljai időskorúak Magyarországra való áttelepedésének motivációit, az áttelepülés helyszínének kiválasztását, valamint a befogadó településekre gyakorolt hatását vizsgálja.

Eredményeink szerint az időskorúak átköltözésének fő mozgatórugója a magyarországi nyugdíjjogosultság megszerzése, amelynek feltétele a magyarországi bejelentett lakhely és tartózkodás. Az ukrainai orosz invázió előtt ez sokszor nem jelentett tartós áttelepülést: a gyakran rossz állapotú, de olcsón megszerezhető ingatlanok csak időszakos lakhelyként szolgáltak. 2022 februárja óta azonban sok időskorú tartósan áttelepült és olyan felújításokat végzett az ingatlanon, amelyek szükség esetén a család többi tagjának tartózkodását is lehetővé teszik. Tereptapasztalataink alapján azok a – döntően magyar nemzetiségű – kárpátaljaiak költöznek a határsávba, akik anyagilag nem engedhetik meg maguknak a határtól távolabbi, nagyobb városokban az ingatlanvásárlást, illetve azok, akik kétlaki életre rendezkedtek be. Érkezésük hatással van ezen települések életére is. 2022 után az átköltözés és a lakóhelyválasztás fő motivációja a család számára biztonságos hely, egyfajta menedék létesítése, a lehető legközelebb a határhoz. Tehát az itt ingatlant vásárló kárpátaljaiak többgenerációs családi stratégia részeként települnek Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye határközelebi sávjába.

Kulcsszavak: időskorúak nemzetközi vándorlása, kétlakiság, Kárpátalja, ukrán-magyar határvidék

¹ Free University of Bozen-Bolzano.

² HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet.

³ II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.

MIGRATION OF OLDER ADULTS AS A TRANSNATIONAL FAMILY STRATEGY

Transcarpathian migrants in Szabolcs-Szatmár-Bereg County

ABSTRACT

The increasing international migration of older adults, both globally and in Hungary, is primarily associated with situations where older adults relocate from higher-income countries to regions offering more affordable living conditions. In contrast, our research focuses on older adults resettling from Transcarpathia to Szabolcs-Szatmár-Bereg county in Hungary, particularly to villages near border crossings. Unlike the global trend, they are moving from a less developed region to a country characterized by higher living costs.

Our study examines the complex nature of this migration process, including the motivations behind the relocation of older adults from Transcarpathia to Hungary, the selection of new residences, and the impact on the receiving communities.

According to our findings, one of the primary reasons for the relocation of older adults is to obtain Hungarian pension eligibility, which requires a registered residence and stay in Hungary. Prior to the Russian invasion of Ukraine, this often did not mean permanent relocation; properties, often in poor condition but affordable, were typically used as temporary residences. However, since February 2022, many older adults have relocated permanently and have made renovations to their properties to accommodate other family members if necessary. Based on our field experience, those Transcarpathians, mostly of Hungarian descent, who cannot afford property in larger towns farther from the border, or those who have adopted a dual residence lifestyle, are the ones who choose to settle closer to the border. Since 2022, the main motivation for relocation and the selection of a new home has been to create a safe place for the family, a refuge, as close to the border as possible. Therefore, Transcarpathians purchasing properties in this area are settling in the border region of Szabolcs-Szatmár-Bereg county as part of a multi-generational family strategy.

Keywords: international retirement migration, dual residence, Transcarpathia, Ukrainian-Hungarian border region

AZ IDŐSKORÚAK MIGRÁCIÓJA MINT TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDI STRATÉGIA

KÁRPÁTALJAI ÁTTELEPÜLŐK SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG VÁRMEGYÉBEN

BEVEZETÉS

Az utóbbi évtizedekben a nemzetközi vándorlásba egyre inkább bekapcsolódnak az idősebb korosztályok tagjai, globálisan és Magyarországon egyaránt. A hazai népszámlálási adatok azt mutatják, hogy a 60 éves és annál idősebb külföldi állampolgárok száma 2001 és 2022 között közel négyszeresére, 9,6 ezerről 37,8 ezerre nőtt, míg a külföldi születésűek száma kisebb mértékben emelkedett, 96,5 ezerről 135,6 ezerre. A két típusú (állampolgárság és születési hely) statisztika közötti jelentős különbség azt a jól ismert tényt tükrözi, hogy a Magyarországra irányuló nemzetközi migráció többnyire etnikai migráció (Feischmidt–Zakariás 2010; Gödri 2010; Péti–Szabó–Obádovics 2021), azaz az országba érkezők között – életkortól függetlenül – a legnagyobb csoportot a szomszédos országokból érkező, döntően magyar lakosság képezi.

Bár az etnikai migráció súlya az elmúlt évtizedben általánosságban csökkent a teljes időszerű nemzetközi migráción belül (Koós–Tátrai–Gábrriel 2024), a kárpátaljai magyar időszerű Magyarországra irányuló vándorlása dinamikusan nőtt. Különösen feltűnő létszámuk és koncentrációjuk növekedése Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében, kimondottan pedig az ukrán-magyar határhoz közeli sávban.

Utóbbi térség az ország egyik külső periferiája és az egyik legkevesbé fejlett része, ahol sok évtizedes múltja van a munkaképes korú népesség tömeges elvándorlásának (amit jól szimbolizál a szocializmus időszakában fogalomként vált „fekete vonat”). Bár Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye napjainkban is népességkibocsátó régió, negatív belső vándorlási egyenleggel, ám éppen a határmenti, hátrányos helyzetű térségben/településeken – amelyek többnyire nem rendelkeznek a bevándorlók számára általánosságban vonzó társadalmi-gazdasági környezettel – a statisztikai adatok szerint az elmúlt évtizedekben stagnált, esetenként jelentősen nőtt a lakosság száma. Mindez a kárpátaljaiak, nem elhanyagolható mértékben pedig a kárpátaljai időszerű bevándorlására vezethető vissza.

Az ukrániai származású időszerű megjelenése Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye határmenti, egyébként kiürülő tereiben egy olyan, (geo)politikai események által is vezérelt folyamat, amit a többgenerációs család biztonságra való törekvése mozgat. A vizsgált sokaság, vagyis a kárpátaljai nyugdíjasok,⁴ hagyományosan mobilisak. Kárpátalján a transznacionális migrációnak évtizedes, a szocializmus időszakig visszanyúló (Seres 2024) hagyománya alakult ki egyéni és családi szinten, ami társadalmilag elfogadott boldogulási stratégiává vált (Kovály–Erőss–Tátrai 2017). Ugyanakkor az időszerű nemzetközi migrációjának tipikus ese-

4 A tanulmányban vizsgált sokaságra egyaránt használjuk a nyugdíjas és az időszerű kifejezést. Az adatelemzésbe a 60 év felettiek kerültek, amelynek okai a következők: 1) Ukrajnában a nyugdíjkorhatár az adatgyűjtés idején 60 év volt; 2) Beszélgetőtársaink életkorukat az emberélet fordulói szempontjából fontosnak tartott életesemények függvényében nevezték idősnek. A nyugdíjkorhatár elérése, mely Ukrajnában 60 év, az idős kor megkérdőjelezhetetlen jelölőjévé vált; 3) az időszerű nemzetközi migrációjával foglalkozó szakirodalomban is gyakran írnak *(pre)retirement*, vagyis nyugdíjaskor elérése előtti migrációról (Stockdale–MacLeod 2013).

teivel szemben itt egy olyan folyamatról van szó, amelynek keretében egy fejlettebb országból (Ukrajna) érkeznek egy fejlettebb országba (Magyarország); azaz a migránsok alacsonyabb megélhetési költségek helyett magasabb megélhetési költségekkel kell számoljanak. A migráció célterülete pedig egy olyan szolgáltatásiányos (rurális) periféria, amely nem tekinthető tipikus bevándorlási célterületnek.

Jelen tanulmány⁵ célja a vázolt migrációs folyamat komplex értelmezése. Kutatásunk fő kérdései, hogy melyek a kárpátaljai időskorúak Magyarországra való áttelepedésének leggyakoribb motivációi, és mely tényezők befolyásolják az áttelepülés helyszínének kiválasztását. Tekintve, hogy tereptapasztalataink alapján a kárpátaljaiak áttelepülése az utóbbi években talán az egyik legfontosabb társadalmi jelenség Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye határmenti falvaiban, megvizsgáljuk azt is, hogy a kárpátaljai nyugdíjasok megjelenése milyen hatást gyakorol a helyi életvilágokra, milyen törésvonalakat hoz a felszínre, és milyen társadalmi kérdéseket tematizál.

A vizsgált mobilitási folyamat megértéséhez fontos kiemelnünk, hogy a migrációban korszakonként változó összetételű népesség vett részt. Az 1991 (vagyis a Szovjetunió felbomlása) és 2010 közötti időszakban főként az aktív korúak települtek át, és köztük felülreprezentált volt az értelmiség (orvosok, tanárok, művészek stb.). Közülük mára sokan elérték a nyugdíjas kort, tehát bár benne vannak a vizsgált sokaságban, de nem nyugdíjasként települtek át, ezért a velük készült interjúk nem képezik részét az elemzésnek. Ugyanakkor ezt az időszakot intenzív és kétirányú határon átnyúló aktivitás jellemzi. Az informális gazdasági tevékenység a határ mindkét oldalán élőknek (kiegészítő vagy megélhetést biztosító) jövedelmet jelentett addig, míg kárpátaljai magyarok tömegei jártak idénymunkára Magyarországra (Borbély 2015).

Ezzel szemben 2011-től kezdődően elérhetővé vált az egyszerűsített honosítás és ezzel együtt a magyar útlevel, amely megnyitotta a kárpátaljaiak előtt az EU-s munkaerőpiacot, továbbtanulást, és a Magyarországra való egyszerűbb áttelepülés lehetőségét. Ekkor, és különösen 2014, azaz az Euromajdant⁶ követő események nyomán vált intenzívvé az időskorúak migrációja, amiben – a korábbi időszaktól eltérően – nem csak a magasabb státuszúak vettek részt. A határ közelében fekvő településeken általános jelenség lett a kárpátaljaiak ingatlanvásárlása, amelynek nyomán tömegessé vált a kétlakosság, és diverzifikálódtak a Magyarország és Ukrajna közötti mozgások. Éppen ezért, azaz a határon átvélő aktivitások viszonylag kis távolsága miatt, nehezen beszélhetünk hagyományos értelemben vett, stabilan „áttelepedett” kárpátaljai népességről; a Magyarországon lakcímet létesített kárpátaljaiak jelentős része a kétlakosság széles spektrumán mozog, circulálnak, ingáznak, változó intenzitással kötődnek Magyarországhoz, az új lakóhelyükhöz. Az élénk, határon átnyúló mozgásokat a Covid19-járvány alatt bevezetett határázárak, és a határátlépés szigorodó szabályai fektették le. A járvány, illetve a 2022-es háborús események nyomán a kétlaki életmódot folytató kárpátaljai nyugdíjasok egyre inkább a határ magyar oldalán rendezkedtek be. Azonban az időskorúak szerepe napjainkban is rendkívül fontos a határon átvélő kapcsolattartásban, hiszen a hadköteles koron (18–60 év) kívül esnek, így az aktuális ukrán törvények értelmében szabadon elhagyhatják Ukrajnát, sokszor segítve a határ két oldalán élő családtagok ügyintézését, gondozását, boldogulását.

⁵ A kutatás a K139127 számú projekt (Időskorúak migrációja és lehetséges fejlesztési hatásai a vidéki Magyarországon) keretében, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, az OTKA pályázati program finanszírozásában valósult meg.

⁶ Az Euromajdan (ukránul: *Євромайдан*, *Jevromajdan*) egy több hónapon át tartó, Európa-párti és az akkori ukrán kormány politikája elleni tiltakozáshullám volt 2013 novemberének végétől 2014 februárjáig. A megmozdulások központi helyszíne Kijev főtere, a Függetlenség tér (*Майдан Незалежності*, *Majdan Nezalezsznosztyi*) volt, amelyet a köznyelv egyszerűen Majdanként emleget.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az időskorúak nemzetközi vándorlása (*international retirement migration, IRM*) jellemzően ahhoz a migrációs döntéshez kötődik, amit az aktív éveik végén, leggyakrabban a nyugdíjba lépéskor hoznak meg a házaspárok vagy egyének (Warnes 2009). Az áttelepülés helyének kiválasztását gyakran befolyásolja a korábban turistaként szerzett tapasztalat (Michalkó–Illés–Berényi 2003), míg magát a költözést a kiváltságos társadalmi-gazdasági helyzet és a kedvező egészségi állapot teszi lehetővé (Pickering–Crooks 2019). Az időskorúak nemzetközi vándorlása jelenthet új országba költözést (például brit nyugdíjasok Spanyolországban) vagy az adott országban nyugdíjaskort elérő migránsok esetén visszatérést a kibocsátó országba (például Svájcban nyugdíjas kort elérő románok visszatelepülése Romániába) (Ciobanu–Bolzman 2019).

A migráció fő motivációja, hogy a költözéssel javítsanak az életminőségükön. Sokan új szabadidős tevékenységekbe fognak, rendszerint a számukra kellemesebb klímán az egészségük megőrzésére figyelve élnek (Benson–O'Reilly 2009; Savaş et al. 2023). Emiatt ezt a migrációt életmódvándorlásnak is nevezik (Benson 2011). Ugyanakkor egyre többen hívják fel arra a figyelmet, hogy az időskorúak nemzetközi migrációja egyfajta egyéni-páros megküzdési stratégia is az elöregedő fejlett társadalmakban, ahol a nyugdíjas kort elérve sokak számára a korábban megszokott életszínvonal fenntartása vagy szükség esetén a gondozás és egészségügyi ellátás megváltása nem lenne elérhető (Botterill 2017; Sampaio 2020). Ezért a kibocsátó országok (tipikusan észak-amerikai és nyugat-európai, de egyre inkább bekapcsolódnak a félperiféria országai is) időskorú lakosai tehát a költségeik csökkentése miatt (is) költöznek olyan országokba, ahol kedvezőbb áron tudnak jó minőségű ellátást igénybe venni, vagyis optimalizálják a költségeiket; a szakirodalom mindezt a geoarbitrázs keretében vizsgálja (Hayes 2014).

Sokan remélnék egyfajta újrakezdést is ebben az életszakaszban azáltal, hogy gyermekeiktől és unokáiktól távolabb költöznek, így felszabadulva az unokákról való gondoskodás napi terhétől (Repetti–Calasanti 2020). Mások viszont éppen közelebb költöznek a család fiatalabb generációjához (King et al. 2014), hogy ki tudják venni részüket a gondozási feladatokból, vagy mert épp nekik van szükségük gondoskodásra. Sajátosan a poszt szocialista térségben jellemző, hogy a nyugdíjas korukra gyakran egyedül maradó (elvált vagy özvegy) nagymamák a gyermekeik után költöznek Nyugat-Európába, ahol, a gondozási feladatok mellett, újra dolgozni kezdenek, hogy kiegészítsék bevételeiket, hiszen kelet-európai nyugdíjuk csak egy részét fedezi megélhetési költségeiknek (Lulle 2021). A vonatkozó szakirodalom gyakran olyan eseteket vizsgál, amikor a külföldre vándorlás az egyén vagy egy idős pár döntése. Ezzel szemben, ahogy később látni fogjuk, a kárpátaljai időskorú áttelepülők vándorlása a legtöbb esetben egy többgenerációs családi stratégia része.

Az időskorúak nemzetközi migrációjával foglalkozó szakirodalomban többnyire a globális északról a mediterrán országokba (Gustafson 2008; Huber–O'Reilly 2004), Délkelet Ázsiába (Howard 2008) vagy a latin-amerikai országokba (Bastos 2013; Hayes 2014,) zajló vándormozgalomról olvashatunk. A tipikus befogadó területeken nemcsak a megélhetés mindennapi költségei kedvezőbbek, hanem kedvezőbb áron tudnak a gondoskodási vagy egészségügyi szolgáltatásokhoz is hozzájutni (Sampaio 2020). Az utóbbi években azonban diverzifikálódott mind a kibocsátó, mind a célországok listája. Erre példa Olaszország, amely ugyan sok észak-európai és amerikai számára vágyott célország (King et al. 2021), ugyanakkor – főleg a növekvő lakhatási költségek miatt – megindult az olasz nyugdíjasok letelepedése például Bulgáriában (Iorio 2020). Esetükben az elköltözés motivációi között bár szerepelnek az életmódvándorláshoz köthető okok is, jelentős részük azonban az alacsonyabb megélhetési költségek révén megspórolt pénzzel támogatja

az otthon maradt gyerekeket. A kelet-közép-európai országok egészen a közelmúltig nem számítottak kimondott célországnak a nyugdíjasok számára. Mindez azonban változni látszik az elmúlt időszakban: hazánkban is dinamikusan nő az időskorú áttelepülők száma, akik elsősorban Németországból és Hollandiából érkeznek. Az egyelőre csekély számú kutatás elsősorban a Dél-Dunántúlra költöző nyugat-európai időskorúakkal foglalkozik (Koós–Tátrai–Gábrriel 2024; Máté–Pirisi 2014). A Magyarországra költözés motivációi között a nemzetközi szakirodalomban korábban ismertetett tényezőket találunk (kedvezőbb lakókörnyezet, kellemes életmód, alacsonyabb megélhetési költségek).

Amint a bevezetésben előrebocsátottuk, a kárpátaljai nyugdíjasok Magyarországra való áttelepülését egy határon átnyúló többgenerációs családi stratégia részének tekintjük. Kárpátalján, hasonlóan Ukrajna egyéb területeihez, a transznacionális migráció a családok jellemző megélhetési stratégiájává vált a Szovjetunió felbomlása után. Egyes családtagok külföldi munkavállalása és az ebből származó többletbevétel hazautalása tette lehetővé azt, hogy a család másik része Ukrajnában maradjon (Morokvasic 2004; Fedyuk 2015). A családi kapcsolatok erősek maradtak a transznacionális térben is: amint egy 2023-as felmérés rámutatott, a teljes körű katonai inváziót követően a Csehországba és Lengyelországba menekült megkérdezett nők számára a házastársi és családi kapcsolatok megőrzésének priorizálása mellett a család anyagi támaszként (a transznacionális család anyagi támogatására való ráutaltság) is megjelenik (Kamionka–Mackova–Jirka 2024). Úgy véljük, hogy a családi élet- és gazdasági közösség jelentette érzelmi és anyagi biztonság meghatározó szerepet játszik a Kárpátaljáról Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyébe áttelepült nyugdíjasok esetén is.

MÓDSZERTAN, ADATBÁZIS

Az időskorúak Ukrajnából Magyarországra irányuló migrációját vegyes, kvantitatív és kvalitatív módszerekkel vizsgáltuk. A statisztikai adatforrások közül a népszámlálási adatokra alapozva mutatjuk be a vizsgált sokaság országos és megyei megoszlását, míg az áttelepült kárpátaljai időskorúak éves számát, továbbá települési megoszlását a Központi Statisztikai Hivatal által a 2012-es évtől rendelkezésünkre bocsátott regiszteradataiból nyertük ki. A kvantitatív elemzésben időskorúnak tekintettük a 60 év feletti népességet. Mivel az Ukrajnából Magyarországra irányuló időskorú migrációban döntően magyar nemzetiségűek vesznek részt, akik túlnyomórészt magyar állampolgárként érkeznek, elemzésünkhöz nem az állampolgársági, hanem a születési ország szerinti adatokat használtuk fel. Jelen tanulmányban nem vizsgáltuk a Szovjetunióban született magyar/ukrán állampolgárok sokaságát, mivel – bár többségüknél valószínűsíthjük, de – nem jelenthető ki egyértelműen, hogy Ukrajnából (Kárpátaljáról) származnak.

Kvalitatív kutatásunk során Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye 10 településén (négy városban és hat községben) végeztünk terepmunkát 2022 májusa és 2024 áprilisa között. Ezen településeket az interjúk idézeteknél – a beszélők anonimitásának megőrzése érdekében – kitalált helynevekkel jelöltük. Míg Zorvár és Hordas néhány ezer fős, járásközpontként funkcionáló kisváros, Aramfalva, Mésföld és Regemező pár száz lakossal rendelkező falu az ukrán-magyar határ közvetlen közelében. Lápvég a határtól kicsit távolabb fekvő, egy kisváros közvetlen szomszédságában elhelyezkedő nagyközség, amely a mintában szereplő falvaknál több közszolgáltatással rendelkezik. A vizsgált településeken összesen 55 interjút készítettünk a következő megoszlásban: 25 Kárpátaljáról áttelepült időskorúval és 8 helyi lakossal rögzítettünk félig strukturált interjút magyar és ukrán nyelven, a legtöbb esetben egyéni beszélgetések formájában, ám néhányszor előfordult olyan is, hogy a házaspár mindkét tagja részt vett benne. A tágabb kontextus megértéséhez 22 interjút rögzítettünk településvezetőkkel, valamint a vizsgált közösségre és a lokális társadalmi-gazdasági helyzetre

széleskörűen rálátó személyekkel (egyházi alkalmazottak, társadalmi szervezetek vezetői, ingatlanközvetítők, oktatási és kulturális intézmények vezetői).

A félig strukturált interjúk beszélgetéseken túl közösségi alkalmakon is részt vettünk, mint például egyházi események, nyugdíjasklubok foglalkozásai, vagy épp kocsmai, utcai beszélgetésekbe kapcsolódtunk be a helyiekkel. A kutatótársak kárpátaljai származása jellemzően bizalmat keltett a megkérdezettekben, sok esetben segítette a kapcsolatfelvételt és az interjúkészítést is. A terepkutatás során spontán kialakult informális beszélgetések a semleges színtereken (buszmegálló, kisbolt, templomkert, utca stb.), hangfelvétel nélkül szabadabb keretet biztosított az olyan érzékenyebb kérdések megvitatására, mint például a nyugdíjigénylással összefüggésbe hozható migráció vagy az *autochton* (őshonos) és az *allochton* (betelepült) közösség együttélésének dinamikái.

Meg kell azonban említenünk azt is, hogy a kárpátaljaiak magyarországi nyugdíjigénylése olyan érzékeny, átpolitizált, a médiában is teret kapó kérdéssé vált az elmúlt években,⁷ ami megnehezítette az érintett csoporttal való kapcsolatba kerülést, illetve csökkentette a beszélgetési hajlandóságukat – összefüggésben egy részük kétlakiséggel és sűrű ingázásával.

AZ UKRAJNÁBÓL MAGYARORSZÁGRA IRÁNYULÓ IDŐSKORÚ MIGRÁCIÓ SZÁMOKBAN

Az Ukrajnában született, Magyarországon élő időskorúak (60 év felettiek) száma a 2001-es és 2022-es népszámlálás közötti időszakban háromszorosára nőtt (6 098-ról 18 201-re), messze meghaladva a többi, jelentősebb magyar közösségeknek otthont adó szomszédos országok értékeit. Bár a bevándorlók pontos etnikai összetétele nem ismert, de az Ukrajnából származó bevándorlók többsége magyar nemzetiségű (Gödri–Csányi 2020). Jó közelítéssel azokat tekinthetjük magyarnak, akik magyar állampolgárként érkeznek, bár tudható, hogy jelentős számban szereztek állampolgárságot ukrán nemzetiségűek is (Tátrai–Erőss–Kovály 2017). A 2022-es magyarországi népszámlálás szerint az ukránai születésű 60 év felettiek 88%-a volt magyar állampolgár, szemben a teljes kontingens 65%-ával, ami jól mutatja, hogy az ukrán nemzetiségűek (állampolgárok) bevándorlása elsősorban munkavállalási céllal történik, az aktív korúakat érinti (Lipták–Kincses 2023; Urbán 2023), és a teljes Ukrajnából bevándorló népességhez képest az idősök között felülreprezentáltak a magyarok.

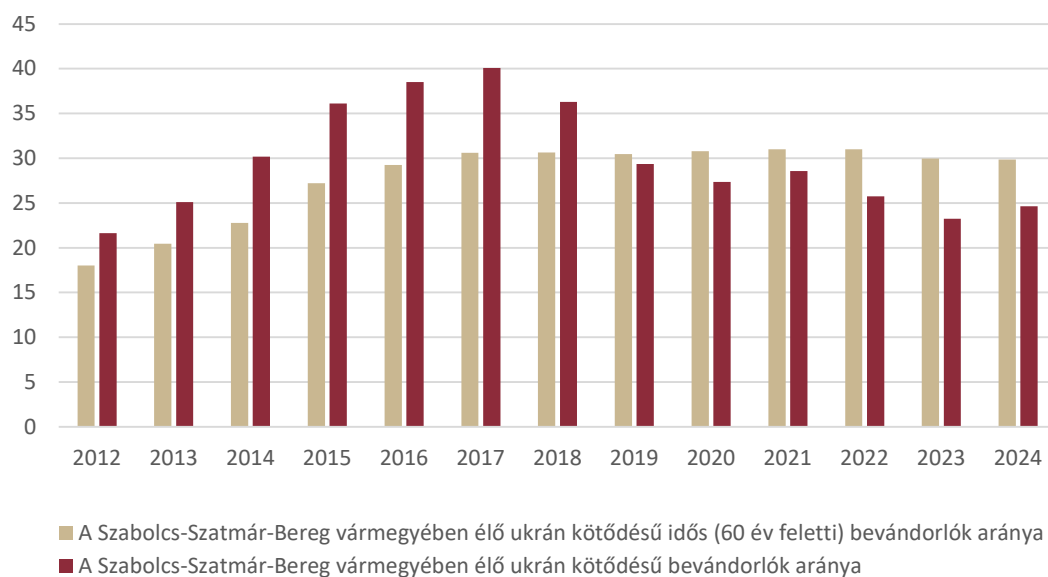
A bevándorlás dinamikája erősen kötődik a geopolitikai változások által indukált társadalmi-gazdasági krízisekhez. Ilyen volt az Euromajdan és az orosz–ukrán háború első fázisa, amely 2014–2015-ben az elmúlt másfél évtized legnagyobb (a KSH flow⁸ adatai szerint évente 900–1100 fő) Magyarországra való áttelepülését váltotta ki az ukránai születésű időskorúak körében. Az adatok szerint jóval kisebb mértékű, de így is kiemelkedik a 2022-es háborús események nyomán kibontakozó áttelepülési hullám, évi 400–500 főt Magyarországra vonzva (a statisztikák látszólagos ellentmondásosságáról és ezek feloldásáról részletesen lásd: Erőss–Kovály–Tátrai 2024). 2010 óta a bevándorló ukránai idősök többsége, 55–60%-a nő volt, ami igazodik ezen korosztály demográfiai összetételéhez, a nők magasabb várható élettartamához.

Az Ukrajnából Magyarországra irányuló vándorlás általánosságban és az időskorúakat tekintve is földrajzilag koncentrált, és viszonylag kis távolságot ível át: 80%-uk Kárpátaljáról érkezik (Lipták–Kincses 2023), ezen

⁷ <https://www.economx.hu/magyar-gazdasag/dk-nyugdijbiznisz-ukran-magyarorszag.738439.html>
<https://demokrata.hu/magyarorszag/a-nagy-nyugdijhazugsag-102272/>

⁸ A vándorlási statisztikák két alaptípusa az egy adott állapotra vonatkozó stock (azaz állapotmutató) adat, illetve az egy adott időszakra vonatkozó flow (azaz folyamatmutató) adat (Csányi et al. 2021).

1. ábra. Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye részesedése a Magyarországra áttelepült ukrán kötődésű (ukrajnai születésű magyar állampolgár, illetve ukrán állampolgár) népességből

Forrás: A KSH Tájékoztatási Adatbázis adatai alapján saját szerkesztés.

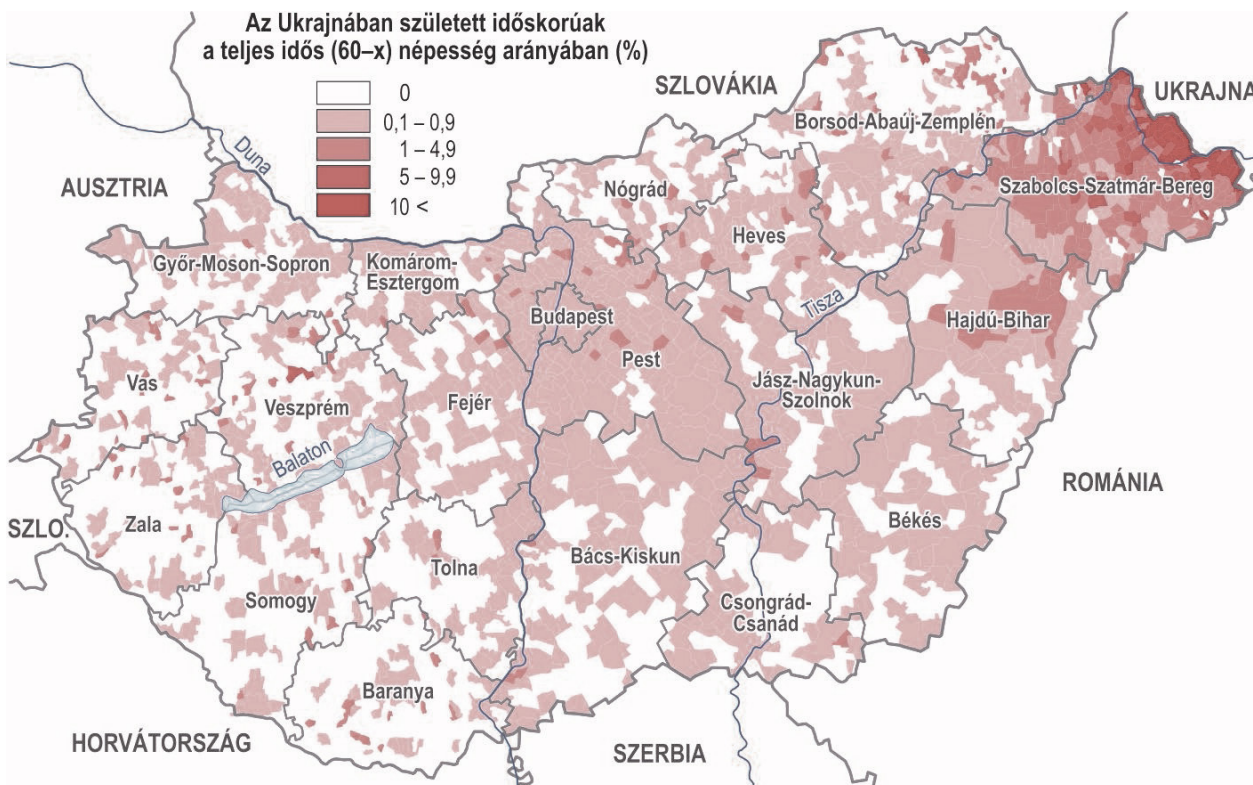
belül pedig nagy többségük – a magyar kisebbség elhelyezkedésének megfelelően – a határ menti térségekből származik (Karácsonyi–Kincses 2020). Magyarországon belül kétharmaduk Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében és a Központi régióban él. Kitüntetett helyet foglal tehát el Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye, ahol napjainkban a vizsgált időskorúak 30%-a (mintegy 5300 fő), és a teljes migráns stock negyede (25 ezer fő) él. Fontos a folyamat időbelisége: az időskorúak esetében 2012-ben még csak 18%-uk lakott a vármegyében, amely arány aztán – főleg 2014-től kezdődően – nagy ütemben emelkedett, és 2017-től a mostani szinten állandósult (1. ábra). Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy 2014-től kezdődően a vármegye mint célterület, rendkívüli módon felértékelődött az áttelepültek körében.

Az időskorú migránsok vármegyén belüli elhelyezkedése azonban korántsem egyenletes. Bár általánosságban a Magyarországra áttelepült ukrán időskorúak a városokat preferálják és csak negyedük lakik községekben, a Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyébe áttelepülteknek más a mintázata: esetükben 54% községekben élt a 2022-es népszámlálás időpontjában.⁹ Mindez előrevetíti, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében a községek egy része rendelkezik olyan vonzótényezővel, ami máshol nincs. A települési bontású adatok megadják a logikus választ: a határ közelsége. Magyarán a határ mentén fekvő, társadalmi-gazdasági szempontból hátrányos helyzetű, döntően rurális régióban az időskorú áttelepültek felülreprezentáltak, és ebben a térségben jelentős hányadát adják nemcsak az összes Ukrajnából áttelepültnek, hanem a helyi 60 év feletti népességnek is (2. ábra), részben ellensúlyozva a térség negatív belső vándorlási egyenlegét.

Összességében a statisztikai adatok alátámasztják Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye, azon belül pedig az ukrán határ menti térség kiemelkedő szerepét az ukrán időskorúak áttelepülésében. A következőkben terpkutatásaink alapján igyekszünk árnyalni a statisztikai adatokból kirajzolódó képet annak érdekében, hogy jobban megismerjük e lokálisan is fontos jelenséget.

⁹ Más megközelítésben: a Magyarországra áttelepült, községekben élő ukrán időskorúak fele Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében tartózkodik.

2. ábra. Az Ukrajnában született időskorú áttelepültek (stock) térbeli koncentrációja, 2021

Forrás: A KSH Tájékoztatási Adatbázis adatai alapján saját szerkesztés.

A KVALITATÍV KUTATÁS EREDMÉNYEI

Az áttelepedés háttere és motivációi

Mivel Kárpátalján, hasonlóan egyéb posztszovjet régiókhoz, az állam diszfunkciói érintik a szociális szféra egészét, és hozzájárultak a gazdasági (megélhetési) válsághoz (Zhurzhenko 2010), az egyéni rugalmasság és a gyors alkalmazkodóképesség elengedhetetlenné vált a mindennapi boldoguláshoz (Borbély 2019). Az ukrán állam egymást követő belső és külső (geopolitikai) kríziseire (pl. az Euromajdan eseményeire, az orosz-ukrán háború kitörésére, valamint ezek társadalmi-gazdasági következményeire) a kárpátaljaiak változatos megküzdési stratégiákkal reagáltak (Józwiak 2021). Ennek eredményeként a cirkuláris migráció, a rendszeres határon átvélő mozgások (ingázás, kiskereskedelem, csencselés stb.), valamint a magyarországi ingatlan vásárlása és a kétféle életmódra való berendezkedés meghatározó boldogulási módussá vált az ukrániai családok életében, azonban a kárpátaljaiak tartós áttelepedése is egyre gyakoribb jelenség, melyben az időskorúak is részt vesznek. 2014 után az ukrán-magyar határmenti falvakba és városokba irányuló, egyre jelentősebb áttelepedésnek, illetve ingatlanvásárlásnak két fő oka volt:

(1) Magyarországi lakcím létesítése, amellyel igényelhető a nyugdíj, és ami szükséges a különböző szociális és egészségügyi szolgáltatások igénybevételehez. A magyarországi lakcímmel további előnyök is járnak, például Magyarországon kedvezőbb áron voltak elérhetők a használt gépkocsik, amelyek megvásárlásához szintén szükséges állandó lakcímmel rendelkezni.

Az időskorúak magyarországi áttelepedésének egyik kulcsmotívuma a nyugdíj. A 2010-es évek közepén a magyar sajtóban és a pártpolitikában is tematizált nyugdíjkérdés¹⁰ alapja, hogy a magyarországi bejelentett lakcímmel rendelkező kárpátaljai nyugdíjasok, kihasználva a Magyarország és Szovjetunió között 1963-ban kötött, Oroszország és Ukrajna tekintetében napjainkban is hatályos kétoldalú szociálpolitikai egyezményt, jogosulttá válnak az ukrainainál általában jóval magasabb magyarországi nyugdíjra. Az egyezmény értelmében „a nyugdíj összegét annak az államnak a társadalombiztosítási szervei számolják ki és folyósítják, ahol a nyugdíjért folyamodó szokásos lakóhelye van. A nyugdíj összegét a szolgálati éveknél, a munkapiaci státusoknak és a fogadó ország megfelelő átlagbéreinek figyelembevételével számítják ki” (Illés 2013:111–112). A kárpátaljai nyugdíjas betelepülők magyarországi nyugdíjigénye tehát jogszerű, de magas korrupciós kockázattal. A sajtóhírek és a helyi közbeszéd alapján ugyanis sok esetben az átköltözés csak formálisan valósul meg, ami havi egy, a nyugdíjkifizetés napjához köthető magyarországi látogatásban merül ki.¹¹

A kárpátaljai magyarországi nyugdíjigénylése hosszadalmas, több hónapig, akár egy évig is elhúzódó folyamat, amelyhez szükséges a családok kapcsolati tőkéjének és anyagi erőforrásainak mozgósítása. Tereptapasztalataink szerint ezért elsősorban a magyar nyelvet beszélő, mobilis és/vagy kapcsolati tőkével rendelkező idősök élnek ezzel a lehetőséggel. A magyarországi nyugdíj igénylésének első lépcsőfoka a magyar állampolgársági kérelem benyújtása és – a nyugdíjigényléssel lényegében párhuzamosan – az Ukrajnában folyósított nyugdíj lemondása. A magyarországi nyugdíjfolyósítás számos feltétele közül nélkülözhetetlen lépés a magyarországi lakcím létesítése. Ennek egyik lehetséges útja a nyugdíjat igénylők ingatlanvásárlása, ami az Ukrajnából érkezők némiképp tőkeerősebb rétegét feltételezi.¹² A nyugdíjfolyósítással járó szigorítások, a létesített lakcímen való tartózkodás hatósági ellenőrzése a kétlakiságra berendezkedett családokat választásra kényszerítette. Minderre a hatósági ellenőrzéseken túl további makroszintű folyamatok is hatással voltak, így például a Covid19-járvány idején a határzár, majd az eltérő oltási rezsimek, valamint az orosz-ukrán háború kitörése. Ez idő alatt a kétlakiság kevésbé vált fenntarthatóvá vagy teljesen ellehetetlenült.

(2) 2014 után, az Euromajdant követő események és a kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus hatására, a magyarországi otthonok egyfajta biztonsági menedéket, „B tervet” is jelentettek a kárpátaljai családok számára. A közös, többgenerációs családi stratégia részeként sok esetben a nagyszülők vásároltak ingatlant, és az egyik vagy mindkét nagyszülő átköltözött Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyébe, amelyhez a tőkét a magyarországi nyugdíj és/vagy a család anyagi forrásai jelentették. A Covid19-járvány idején és 2022 után is a nagyszülők magyarországi háza szolgált egyfajta bázisként, menedékként, találkozási pontként a közeli és távolabbi rokonok, barátok számára, akár hónapokra is.

„Ide 2014-ben költöztünk, költöztem át, jelenleg még csak egy...egyedül. Mikor Ukrajnában kezdődtek ezek a viszonyok, ezek a forradalmas, háborús viszonyok. [...] szinte éreztük ennek a kimenetelét, és úgy döntöttünk, hogy körülbelül, ha lehetséges, akkor itt veszünk egy házat, hogyha netalán menni kell a családnak vagy gyerekeknek, akkor tudjunk hol letelepedni. Biztonságban érezzük magunkat.” (B14 áttelepült idős férfi, Aramfalva, 2022.08.)

¹⁰ https://hirtv.hu/ahirtvhirei_adattar/szijas-utananez-az-ukran-nyugdijak-ugyenek-2441099#google_vignette

¹¹ <https://merce.hu/2017/12/02/virago-nyugdijbiznisz-folyik-az-ukran-hatar-kozeli-falvakban/>

¹² A nyugdíj igényléséhez elengedhetetlen lakóhely-létesítésre egy másik boldogulási stratégia az ingatlan tulajdona nélkül létesített lakcím, amely egy ismerős, bizalmas általi befogadás révén tud megvalósulni. Aki ezzel a lehetőséggel él, az jellemzően nem tartózkodik életvitelszerűen Magyarországon, hanem a nyugdíjfolyósítás napján utazik magyarországi bejelentett lakcímére.

„Az Euromajdan, akkor meg a Krím, meg azok a Donecki háború, az minden. Na és akkor úgy gondoltuk a férjemmel, hogy átjövünk, hogy itt letelepedünk, hogyha Isten őriz valami nehezebb, akkor a gyerekeket, meg az unokákat, tudjanak hova menekülni. [...] Itt olyan nyugalmas, biztonságosabban érzi magát az ember, és nyugodtabb is.” (B50 áttelepült idős házaspár nő tagja, Mésföld, 2023.06.)

A kárpátaljai idősek a geopolitikai válságokra tehát a meglévő térpályáik fokozatos átalakításával reagáltak: kezdetben a magyarországi ingatlan csupán a nyugdíjas családtagoknak szolgált időszakos lakhelyül. Jellemzően ebben a periódusban csak a legszükségesebb felújításokat végezték el, hogy ideiglenesen lakható legyen az épület. A Covid19-járvány idején és a 2022-es orosz invázió nyomán azonban sokan erről a kétlakiságról áttértek a magyarországi életvitelre, az ideiglenes lakóhelyek, második otthonok állandó lakhellyé váltak. A megküzdési stratégiák tehát egy olyan transznacionális társadalmi térben valósulnak meg, ahol a korábban kialakított materiális és immateriális javakra alapozva, azokat felhasználva az egyének és családok gyorsan alkalmazkodnak az új helyzethez. Így válik az áttelepülés gyakran a többgenerációs családi stratégia részévé (vö.: Várad–Wastl–Walter–Filep 2013).

A lakóhelyválasztás motivációi

Az adatközlőkkel folytatott beszélgetéseinkből az derült ki, hogy a magyarországi lakóhely megválasztásánál meghatározó tényező a határ közelsége. Mindez azért fontos számukra, mert a kárpátaljai idősek közül sokan akár napi rendszerességgel ingáznak az országhatáron. Az ingázást, a gyakori mozgásokat a koronavírus-járványt kísérő határátlépési korlátozások és az orosz–ukrán háború kitörése mérsékelte ugyan, de az adatfelvétel idején még mindig jelentős volt. Interjúalanyaink közül sokan voltak olyanok, akik a hétnek vagy hónapnak csak egy bizonyos időszakát töltik Magyarországon, mivel kárpátaljai otthonaikat sem adták fel, hazajárnak kertet, veteményest gondozni, unokákra, esetleg más családtagokra vigyázni. Beszélgetőpartnereink elmondása alapján, valamint a statisztikákból is kirajzolódik egyfajta proximitási vagy tölcserhatás a magyarországi lakóhely megválasztása kapcsán: a kárpátaljaiak a kibocsátó településhez legközelebb eső határátkelőhely környékére telepednek át, amit általában már az átköltözésük előtti időszakból is jól ismertek, és ahonnan könnyen megoldható a gyakori ingázás. Ennek megfelelően Záhony és Kisvárd környékén elsősorban az Ungvári járásból érkezők telepedtek le, míg Beregsurányt és Vásárosnaményt a Beregszászi járásból érkezők preferálják.

„Ez nagyon egyszerű. Tehát földrajzilag, ami Kisvárd mondjuk hatókörébe vagy sugarába van, mittudomén egy 50 kilométeres kört hogyha rajzolnánk, és az a kör cikk, ami Kárpátaljára esik, akkor gyakorlatilag onnan [költöztek át].” (B10 középkorú férfi, helyi lakos, Zorvár, 2022.08.)

A határtól távolodva csökken a kárpátaljaiak koncentrációja, habár számszerűleg a legtöbb áttelepült a – határtól távolabb fekvő – városokban él (pl. Nyíregyháza, Kisvárd). Ennek oka, hogy az áttelepülők egy része azokba az ingatlanokba költözött át, amiket korábban „biztonsági tartalékként” vásároltak a határátkelő környékén. Ezek, az egyébként periférikus, elnéptelenedő falvak voltak azok, ahol olcsóbban lehetett ingatlanhoz jutni, miközben az ingázás egyszerűen, akár kerékpárral vagy gyalog is megoldható volt.

„Közel van, közel, át tudunk menni, közelebb van, mint Namény [Vásárosnamény], és akkor Beregszászban is a rokonokat meg tudjuk látogatni, akkor, ha a temetőbe el kell menni, ott [Kárpátalján] vannak a szereteteink, akkor elmegyünk a temetőbe, ezért. Meg a rengeteg ismerőseink ott vannak. Például nekem még a lányom ott van. Beregszászban. Még nem akar átjönni, mert ott maradt a ház, és benne maradt a házban.” (B43 áttelepült idős nő, Regemező, 2023.06.)

„Ugye a négy kilométer az én kárpátaljai házamtól idáig négy kilométer. [...] Hát, az ember kötődik, ahol született, ahhoz a helyhez. [...] Úgyhogy beljebb nem nagyon számítottunk, nem is terveztünk, lett volna rá lehetőség, de gondoltuk, hogy inkább itt maradunk közel, egyik hazából a másikba.” (B14 áttelepült idős férfi, Aramfalva, 2022.08.)

A fenti megállapítások azt támasztják alá, hogy a 2011 után Ukrajnából átköltöző idősek alapvetően mobilabbak a befogadó társadalom tagjainál. A helyiek szerint az áttelepült nyugdíjasok általában magasabb társadalmi státusszal rendelkeznek (orvosok, jogászok, hivatalnokok, tanárok stb.), továbbá – elsősorban a falvakban – úgy érzékelik, hogy jobbak az anyagi körülményeik, mint a befogadó településeken élők többségének, ami szintén feszültség forrása lehet az *autochton* és az *allochton* lakók között.

Terepkutatásunk alapján a határ közelségén túl a lakóhelyválasztás során meghatározó faktor volt még a határmenti térséget jellemző viszonylag alacsony ingatlanár. Nem meglepő módon tehát az átköltözők anyagi lehetőségei is meghatározták azt, hogy melyik legyen a céltelepülés.

„A fiammal elkezdünk nézelődni... na, és akkor az egyik húgom nekem Győrben lakik, na és oda is csengettem. De hogy mondjam, na, ott drágábbak sokkal a házak. Na, és én mind ilyen vágyam lett volna egy kis ház, kerttel, mert nagyon szeretem. Dehát ott nem találtunk...” (B08, áttelepült idős nő, Hordas, 2022.06.)

Mindebből arra is következtetünk, hogy azok a kárpátaljaiak választották a határsávot letelepedésük helyszínéül, akik a fővárosban, Nyugat-Magyarországon, vagy akár Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye nagyobb városaiban sem engedhették meg maguknak az ingatlan vásárlását, vagyis a család anyagi erőforrása arra volt elég, hogy ezeket a korábban sokáig üresen álló, alacsonyabb árú és gyakran elhanyagolt, nem közművesített ingatlanokat vásárolják meg.

A fentiekén túl a lakóhely kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy a falu – ahogy fogalmaztak – „fehér” legyen, vagyis ne legyen a településen cigány népesség vagy szegregátum. További tényezőként említették a rendezett faluképet és az elérhető szolgáltatásokat is (vezetékes gázellátás, posta, egészségügy, vonat, busz stb.).

Az együttélés dinamikái

A Kárpátaljáról érkezők transznacionális migrációjára is jellemző, hogy miközben a befogadó országban próbálnak gyökeret eresztetni, a származási helyükkel sem szakítják meg a kapcsolataikat (Basch et al. 1994). Migrációs sikerük, az új közegben való boldogulásuk nemcsak a család jólétét, hanem a közösségeik előtti elismerést is jelenti. Az új, azonban a beköltözők számára mégsem teljesen ismeretlen, környezetben felismerik, hogy a sikeres boldoguláshoz a kulturális különbségek megfogalmazása, fenntartása nem feltétlenül előnyös. A mindennapi együttélési gyakorlatokat sokkal inkább segíti, ha a helyi lakosokkal a hasonlóságokat keresik. Ez azonban, ahogyan Bauman (2016) is rámutatott, egy kétirányú folyamat, vagyis a bevándorlók integrációja szorosan összefügg azzal, mennyire képes a befogadó közösség az idegenhez való viszonyát nyitottá tenni.

„Nem igazán – hogy mondjam – mutatkozik meg az, hogy ők úgy szeretnének mások lenni, vagy nem érzik itt jól magukat, én nem tapasztaltam ilyet. Tehát igyekeznek elvegyülni az itteniek körében.” (B06 polgármester, Regemező, 2023.06.)

Az együttélő *autochton* és *allochton* lakosok között kulturális különbözőségből fakadó konfliktusok nem jellemzőek. Az érkezők olyan együttélési stratégiákat követnek, amelyek a befogadó társadalomhoz való alkalmazkodásra építenek. A kölcsönös előnyök és lehetőségek felismerésének egyik terepe a szomszédsági viszony, ami egymás jobb megismerését segíti. Appadurai (2001:10) értelmezését követve a szomszédságot folyamatosan formálódó, kontextusokban létrejövő és kontextusokat termelő, a társadalmi kapcsolatokat aktívan alakító, „többszörösen interpretatív hely”-ként értelmezzük. A szomszédságban ápolt jó viszony támogatást nyújt a mindennapi élet számos területén, emellett az új, közösen megalkotott keretek létrehozásának helyszíne.

„Nagyon jók a szomszédaink, segítőkészek, úgyhogy ez is nagyon sokat számít, mert a rokonság messze van a szomszéd meg melletted van, hogyha valami, hova szaladsz? A szomszédhoz. Ők jönnek hozzánk, mi megyünk hozzájuk...” (B50 áttelepült idős házaspár nő tagja, Mésföld, 2023.06.)

Az *autochton* és *allochton* lakosok viszonyát azonban alapvetően meghatározza az Ukrajnából érkezők magyarországi nyugdíjuttatásának ténye, és az ebből fakadó vélt vagy valós anyagi egyenlőtlenség. Az ukrán-magyar határmenti, gazdaságilag leszakadó térségben élők és az oda Ukrajna egyik legszegényebb megyéjéből, Kárpátaljáról átköltözők között a nyugdíjkérdés feszültségforrást jelent. Tereptapasztalataink alapján a szabályozást az *autochton* lakosság igazságtalannak tartja, de sokszor még az érintett beköltözők szerint is megkérdőjelezhető a (morális értelemben vett) jogossága. A kérdés jelentős mértékben tematizálta döntően a határmenti, hátrányos helyzetű falvak közvéleményét, különös tekintettel az alacsony státuszú/jövedelmű helyiekre, és hatással volt a lokális életvilág megszokott társadalmi rendjének változásfolyamataira is.

„Innen kapják a nyugdíjat, ott élték le az életüket. Átjönnek [átjönnek] ide, oszt izé né’ kiskirályként élnek. Vesznek egy lakást, vagy akármit, oszt akkor izé, né’ a magyar kormány meg finanszírozza. Ez nem tetszik.” (B38 helyi középkorú férfi, Lápveg, 2022.10.)

Egy aramfalvi házaspárral folytatott beszélgetéstöredék pedig rávilágít a nyugdíjkérdés kapcsán a feszültségre, amely kimondatlanul lappang a felszín alatt:

„- Válaszadó 1 (V1): Virágoznak, jobban virágoznak.

- Kérdező (K): Több a virág?

- V1: Igen.

- Válaszadó 2: De a kintiek. Na mindegy. Most lehet mondani?

- K: Persze.

- V1: Mondjad.

- V2: Hát a kintiek, Orbán Viktort, úgy néznek rá, mint az Istenre. Megcsókolnák a talpukat. Bárki.

- K: Ühüm.

- V2: Azért, mert ők olyan nyugdíjakat kapnak, hogy itt nem tudjuk elképzelni.”

(B19 középkorú helyi lakosok, Aramfalva, 2022.08.)

A fenti beszélgetésből implicit feszültség érzékelhető a helyi lakosok részéről. A helyiek számára az, hogy a „kintiek” „jobban virágoznak”, arra utal, hogy relatív anyagi jólétük és társadalmi helyzetük jobbnak tűnik a helyiekéhez képest. Mindezt pedig a makrotársadalmi körülményeknek, a nyugdíjrendszernek tudják be.

A nyugdíjkérdésen túl azonban az áttelepülés számos, a hétköznapi életben is észlelhető változást indukál. Az alábbi idézet jól érzékelteti az ukrán-magyar határmentén élő helyi közösség migrációval kapcsolatos

komplex, gazdasági, társadalmi és kulturális szinten is jelentkező ambivalens tapasztalatait. A beszélő az érkezők jövetelével összefüggésben pozitív hozadékként említi a szolgáltatások (posta, boltok) fennmaradását a településen. A kis falvakban, ahol az elvándorlás, valamint a lakosság előregedése csökkenti a szolgáltatások iránti keresletet, a nyugdíjasok migrációja a lokális életvilágban meg tapasztalható gazdasági funkcióval is bír.

„- Van-e annak valami pozitívuma, hogy ők itt vannak?

- Hát persze, mert már a takaréknak már lehet hamarabb bezárt volna, lehet posta se lenne, már lehet, bolt is csak egy lenne. Ők feldobják itt az életet amúgy, mert itt akkor egy tanya lenne. Nem mondom, kis csendesség volna jó. Azért. Hát ha fiatalabbak jönnének, akkor, de a nyugdíjasokból annyira nagy haszon nincsen. Szerintem. Hát annyi, hogy rendbe rakják a portákat, ennyi. Fiatalokkal inkább az kéne, hogy itt lendüljön az iskola, hogy visszatérjen az iskola esetleg, mert az épület adott, minden adott. Annyiban, de amúgy.” (B19 középkorú helyi házaspár férfi tagja, Aramfalva, 2022.08.)

A helyi szociokulturális rend megváltozására utalnak a beszélő ambivalens benyomásai az érkezők jelenlétének előnyeit, valamint a „kis csendesség” utáni vágyat illetően. Az őslakosok egyrészt látják a beköltözők közösségi hozzájárulását, másrészt attól tartanak, hogy ez megváltoztathatja a helyi társadalom megszokott rendjét. Bauman (2016) és Faist (2000) is hangsúlyozták a migrációban érintettek reakcióinak komplexitását és dinamizmusát, kiemelve, hogy a bevándorlók jelenléte egyszerre hoz hasznot és kihívásokat a helyi közösségek számára. A „kis csendesség” utáni vágy úgy is értelmezhető, hogy a helyiek számára fontos a jól megszokott életmód, mindemellett felismerték, hogy a migráció nélkül folytatódna a település elszorvadása. Nem elhanyagolható, hogy „rendbe rakják a portákat”, tehát hozzájárulnak a korábban eladhatatlan ingatlanok versenyképességének növeléséhez, a településkép vonzóbbá tételéhez, közvetett módon a helyi életminőség javulásához. Ez a jelenség gyakran jellemzi a lakhelyet változtatók kulturális integrációját, amikor az érkezők úgy válnak részévé a lokális életvilágnak, hogy egyúttal kulturális és szociális értékeiket is igyekeznek beépíteni a közösségbe.

„...a kárpátaljaiak elkezdtek művelni a kertet, mert előtte egy elhagyatott ház volt, és a szomszéd elszegényelte magát, hogy ő meg nem művel olyan ügyesen, és akkor ő is még ügyesebben. Kialakult egy ilyen kis versengés, de hogy ez jót tett, merthogy így mindenki rendben tartotta a portáját, és virágot ültettek, meg amit előtte nem ültettek, hogy így lett egy ilyen hatása.” (B10 polgármester, Zorvár, 2022.08.)

Azt is meg kell említenünk, hogy a beköltöző nyugdíjasokra jellemző a magyarságot bizonygató, versengő narratíva. A költözésnek van egy nemzetpolitikai diskurzusra is épülő, abból merítkező aspektusa, mégpedig a közös haza gondolata. Ennek elsődleges célja a beköltözés, nyugdíjigénylés érthetővé tétele, „legalizálása” a helyiek körében. A beilleszkedés és az együttélés megkönnyítését szolgáló egyfajta megküzdési stratégia az Ukrajnából érkezők magyarságukat hangoztató, a költözést a magyarságukkal megindokló narratívája.

„Hát, végképp magyarnak születtem.” (B48 idős áttelepült férfi, Hordas, 2023.06.)

„...a vér hívja, na. Hogy mondjam, hogy mégiscsak magyar vagyok. Én ezt érzem. Nagyon szerettem, és akkor szerettem volna itt élni, lakni.” (B47 idős áttelepült nő, Hordas, 2023.06.)

Az Ukrajnából érkező, magyar állampolgársággal rendelkező nyugdíjasok a magyar nemzet részeként tekintenek magukra, akik a „vér” és a közös kulturális örökség révén jogosultak arra, hogy Magyarországon letelepedjenek és juttatásokban részesüljenek. Ezen a narratíván alapszik a „haza” és „közös haza” gondolata.

A beköltözők az etnonacionalizmusra építve, a magyar identitásukat hangsúlyozva kísérlik meg a jogosultságaik megindoklását, míg a helyiek inkább az állampolgári nacionalizmus logikáját követve, az érkezőket „ukrán”, „orosz” jelzőkkel megkülönböztetve adnak hangot annak, hogy az érkezők privilegizált helyzetét nem érzik jogosnak.

Ugyanakkor azt látjuk, hogy a helyi társadalom a kialakult migrációs feszültség egy lehetséges feloldását az egyéni életutakat megismerve, sokkal inkább a rendszer szintjén keresi. Tehát a helyi közösség egy része az érkezők nyugdíjkérelmét a jogi és gazdasági rendszer anomáliáinak következményeként értelmezi.

„Tehát amikor elkezdődött a határon túli magyaroknak az állampolgárság megadása, azzal automatikusan járt ez is, hogy nyugdíjra is jogosultak, hogyha áttelepülnek, azért akkor az, de mindenki ezt csinálná szerintem, hogyha nekem adnának német nyugdíjat, akkor valószínűleg én is Németországban laknék, hogyha ráadásul olyan színvonalat tudok magamnak biztosítani ebből a nyugdíjból, hogy fel tudom venni a versenyt...” (B05 polgármester, Hordas, 2022.06.)

A fenti érvrendszer segít normalizálni az együtt élő *autochton* és *allochton* lakosok viszonyát, továbbá rávilágít arra, hogy a migráció családi döntések sorozata, a globális gazdasági és társadalmi rendszerektől erősen befolyásolt.

Az együttélés során az *allochton* és *autochton* lakosok lehetőséget kapnak arra, hogy az egyes életterületek megismerésével különbséget tegyenek a makrotársadalmi körülmények, lehetőségek és az egyéni, családi életutak között. Egymás megismerése lehetővé teszi, hogy az egyéni, családi megküzdési módokat megkülönböztessék, leválasszák a makrotársadalmi körülményekről, a magyarországi nyugdíjról, annak elérsmódokról. Segíthet továbbá az is, hogy az érkezőkben lokális szinten plusz lehetőségeket látnak: a lepusztult ingatlanokat belakták, részt vesznek az építkezéseken, egymás kapcsolati tőkéjét használva részesülnek és profitálnak az informális határkereskedelemből.

DISZKUSSZIÓ ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A 2022 eleje óta zajló, vegyes módszerekre építő, az időskorúak Kárpátaljáról Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyébe vándorlásának okait és körülményeit, valamint a befogadó társadalomra gyakorolt hatását vizsgáló munkánk több szempontból is új elemekkel gazdagítja az időskorúak nemzetközi migrációjával foglalkozó szakirodalmat. Egyrészt hozzájárul ezen jelenség kutatási terepeinek földrajzi diverzifikálásához, másrészt a sajátos kelet-közép-európai viszonyok (posztszocializmus, multietnicitás, nemzetpolitika) között navigáló egyéni és családi stratégiák árnyalhatják az eddig túlnyomórészt a globális észak és dél közötti egyenlőtlen viszonyrendszerben értelmezett jelenséget.

Tanulmányunk rávilágít arra, hogy a kárpátaljai időskorúak Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyébe vándorlása a transznacionális migrációra alapozott családi megélhetési stratégiák része, amelyet a (geo)politikai változások – lehetőségeket és korlátokat teremtve – alapvetően meghatároznak és dinamizálnak. Az időskorúak migrációja rendszerint több lépésben, fokozatosan történik, a család anyagi és kapcsolati tőkéjének széleskörű mozgósításával. Éppen ezért azok tudnak belevágni a magyarországi ingatlanvásárlásba és átköltözésbe, akik megfelelő mennyiségű tőkét tudnak mozgósítani. Az átköltözés a költségek mellett (ingatlanvásárlás és rendszerint két háztartás fenntartása) anyagi előnyökkel is jár. Az időskorúak nemzetközi migrációja szakirodalmának fő sodorvonalában ismertetett esetekben az áttelepülők úgy élnek a geoarbitrázs lehetőségével, hogy olcsóbb célországba költöznek, vagyis költségeiket csökkentik (Hayes 2014). Ezzel szemben a Kárpát-

aljáról áttelepülő (vagy magyarországi lakcímet létesítő) idősök a Magyarországra áttelepedés révén nem a költségeiket csökkentik, hanem a magyarországi nyugdíjat megszerezve, a bevételeiket növelik (Illés 2006; Koós–Tátrai–Gábrriel 2024). A magyarországi magasabb nyugdíj megszerzése tehát a kárpátaljai nyugdíjasok áttelepedésének egyik fő mozgatórugója.

Amíg az időskorúak nemzetközi migrációja nemzetközi szakirodalmát domináló nyugat-európai és észak-amerikai kontextusban az idősök elköltözése alapvetően az egyén vagy a házaspár döntése, addig a kárpátaljai áttelepülők esetén sokkal hangsúlyosabb a többgenerációs család részvétele nemcsak a döntés meghozatalában, hanem az egész átköltözés megszervezésében. A határon átvélő szoros családi és szociális kapcsolat tükröződik az áttelepedés pontos helyszínének kiválasztásában, amelynek során – kutatásunk szerint – alapvetően két szempontot mérlegelnek: az ingatlan árát és a határátkelőhöz való közelséget. Utóbbi lehetővé teszi a gyakori hazalátogatást és garancia arra is, hogy szükség esetén gyorsan adhatnak és kaphatnak segítséget a határ túloldalán élő rokonaiktól, ismerőseiktől. Ugyanakkor – ha szempont a határ közelsége, és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyét választják – az áttelepülés helyének kiválasztása az anyagi lehetőségek függvénye: vagyis, akik a határmenti falvakban vásárolnak ingatlant, azok jellemzően nem engedhetik meg a szolgáltatásokban gazdagabb településekre, azaz a nagyobb városokba költözést. A státusz/jövedelem emelkedésével párhuzamosan viszont egyre jellemzőbb, hogy a településhierarchia felső fokai felé mozdulnak el, Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyén belül többnyire Kisvárdára és Nyíregyházára. Mindebben az is közrejátszik, hogy az idősök aktív korú gyerekei, unokái főként a gazdasági magterületeken (városokban) találnak munkát, boldogulást, így az idősök, ha tehetik, követik őket.

Az áttelepülő kárpátaljaiakat a lakóhelyváltásban tehát – az anyagi előnyök mellett leginkább, és az orosz-ukrán háború kitörése óta elsősorban – a többgenerációs család biztonságának elérése motiválja. Az átköltözés költségeként sokan azt is vállalják, hogy a számukra kedvezőbb lakhatási körülményeket (nagyobb, saját kézzel, évtizedek alatt felépített és berendezett családi ház, többszobás városi lakás stb.) hátrahagyva gyakran felújítandó, rosszabb minőségű házakba költözzenek.

A tanulmányban bemutattuk, hogy a költözés motivációi kapcsán a magyarországi nyugdíjukat olyan narratívákkal legitimálják, mint például az anyaországba való visszatérés és a hazaszeretet. Az áttelepülők túlnyomórészt magyar anyanyelvűek vagy viszonylag jól beszélnek magyar nyelvet, ezért beilleszkedésük látszólag nem ütközik jelentősebb nyelvi-kulturális akadályokba. Tereptapasztalataink alapján azonban a kárpátaljaiak magyarországi nyugdíjjogosultsága és főként a nyugdíj vélt vagy valós magasabb összege látens feszültséget teremt az *autochton* és *allochton* népesség között. A helyi közösség tagjai a kárpátaljai beköltözőkkel kapcsolatos feszültségeket részben úgy próbálják feloldani, hogy a nyugdíjazás körülményeit rendszerszintű, makrotársadalmi problémaként vélelmezik, nem pedig az érkezőt mint egyént hibáztatják. A helyiek vélekedése szerint a kárpátaljai áttelepülők megjelenése segít a falu egyes szolgáltatásait megőrizni (posta, takarékpénztár stb.), és a korábban sokáig üresen álló ingatlanok felvásárlása és felújítása révén vonzóbbá teszi a faluképet. Ezt a fajta településképvitalizációt a vonatkozó szakirodalom gyakran a vidéki dzsentrifikáció egyik első lépésének tekinti (Smith et al. 2019; Tomay–Berger 2024). Felmerül a kérdés, hogy a Kárpátaljáról érkező, családjuk anyagi lehetőségeit maximalizáló, Magyarországon lakcímet létesített, ám migrációjukban rendkívül fluid, jellemzően kétlaki nyugdíjasok – és családtagjaik időszakos – megjelenése mennyiben értelmezhető a vidéki dzsentrifikáció keretében. Tereptapasztalataink és interjúink inkább arra utalnak, hogy a kárpátaljai idősök áttelepülése eddig nem indított el dzsentrifikációt a térségben, illetve nem feltétlen van közvetlen kapcsolat a kárpátaljaiak betelepedése és az esetlegesen a vidéki tereknek a dzsentrifikálódás irá-

nyába ható társadalmi jelenségei között. Ám tekintve a kialakult migrációs trendeket, azok dinamikus változékonyságát, illetve a kárpátaljai idősök (és családtagjaik) gyors alkalmazkodóképességét, elképzelhető, hogy a közeljövőben már a dzsentrifikáció kezdeti jeleit is felfedezhetjük e határmenti térségben.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás a K139127 számú projekt (Időskorúak migrációja és lehetséges fejlesztési hatásai a vidéki Magyarországon) keretében, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, az OTKA pályázati program finanszírozásában valósult meg.

A tanulmány elkészítését a FemMinImm MSCA Seal of Excellence projekt támogatta.

HIVATKOZÁSOK

- Appadurai, A. (2001) A lokalitás teremtése. *Regio. Kisebbség, Politika, Társadalom*, 12(3), 3–31.
- Basch, L. – Glick, S. N. – Szanton, B. C. (1994) *Nations Unbound. Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*. London – New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003071266>.
- Bauman, Z. (2016) *Strangers at Our Door*. Cambridge: Polity.
- Bastos, S. (2013) Territorial dispossession and indigenous rearticulation in the Chapala Lakeshore. In Janoschka, M. – Haas, H. (szerk.) *Contested Spatialities, Lifestyle Migration and Residential Tourism*. <https://doi.org/10.4324/9780203100813>.
- Bender, D. – Schweppe, C. (2019) Care facilities for Germans in Thailand and Poland: Making old age care abroad legitimate. *International Journal of Ageing and Later Life*, 13(2), 115–143. <https://doi.org/10.3384/ijal.1652-8670.18421>.
- Benson, M. (2011) The Movement beyond (Lifestyle) Migration: Mobile Practices and the Constitution of a Better Way of Life, *Mobilities*, 6(2), 221–235. <https://doi.org/10.1080/17450101.2011.552901>
- Benson, M. – O'Reilly, K. (2009) Migration and the Search for a Better Way of Life: A Critical Exploration of Lifestyle Migration, *The Sociological Review*, 57(4), 608–625. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2009.01864.x>
- Borbély S. (2015) Informális gazdasági stratégiák a magyar-ukrán határvidéken. In Turai T. (szerk.) *Hármas határok néprajzi értelmezésben*. Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 217–245.
- Borbély S. (2019) A diszfunkcionális ukrán nemzetállam informális alapjai – globális életvezetési stratégiák Kárpátalján a rendszerváltás után. *Ethno-Lore: A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve*, 36, 191–226.
- Botterill, K. (2017) Discordant lifestyle mobilities in East Asia: Privilege and precarity of British retirement in Thailand. *Population, Space and Place*, 23(5), e2011. <https://doi.org/10.1002/psp.2011>.
- Ciobanu, R. O. – Bolzman, C. (2019) The construction of personal geographies among Romanian older migrants in Switzerland. *Population, Space and Place*, 26(4), e2284, <https://doi.org/10.1002/psp.2284>.
- Csányi Z. – Ligeti A. S. – Novák J. – Urbán F. – Zöldi L. (2021) A nemzetközi vándorlás fogalma és mérése a hazai hivatalos statisztikában. *Demográfia*, 64(1), 93–116.
- Erőss Á. – Kovály K. – Tátrai P. (2024) Exodus of the Hungarian minority from Ukraine? War-induced ethnic dynamics in the Ukrainian-Hungarian border region. In Muratova, E. – Zasanska, N. (szerk.) *Minorities at War. Cultural Identity and Resilience in Ukraine*. Routledge, 221–238. <https://doi.org/10.4324/9781003470601-15>.
- Faist, T. (2000) *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Oxford University. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198293910.001.0001>.
- Fedyuk, O. (2015) Growing Up With Migration: Shifting Roles and Responsibilities of Transnational Families of Ukrainian Care Workers in Italy, In: Kontos, M. – Bonifacio, G. (szerk.) *Migrant Domestic Workers and Family Life: International Perspectives*, Houndmills, New York: NY Palgrave Macmillan, 109–129.
- Feischmidt M. – Zakariás I. (2010) Migráció és etnicitás. A mobilitás formái és politikái nemzeti és transznacionális térben. In Feischmidt M. (szerk.) *Etnicitás. Különbőségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, 152–169.
- Gödri I. (2010) Bevándorlás és etnicitás – összefüggések nyomában. In Hárs Á. – Tóth J. (szerk.) *Változó migráció – változó környezet*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 87–124.
- Gödri I. – Csányi Z. (2020) Immigration from the Former Soviet Union to Hungary: Economic Mobility Rooted in Historical Links and Ethnic Ties. In Denisenko, M. – Strozza, S. – Light, M. (szerk.) *Migration from the Newly Independent States*, Cham: Springer, 483–510. https://doi.org/10.1007/978-3-030-36075-7_22.
- Gustafson, P. (2008) Transnationalism in Retirement Migration: The Case of North European Retirees in Spain, *Ethnic and Racial Studies*, 31(3), 451–475. <https://doi.org/10.1080/01419870701492000>.
- Hayes, M. (2014) 'We Gained a Lot Over What We Would Have Had': The Geographic Arbitrage of North American Lifestyle Migrants to Cuenca, Ecuador. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(12), 1953–1971. <https://doi.org/10.1080/1369183x.2014.880335>.
- Howard, R.W. (2008) Western retirees in Thailand: motives, experiences, wellbeing, assimilation and future needs. *Ageing and Society*, 28(2), 145–163. <https://doi.org/10.1017/S0144686X07006290>.
- Huber, A. – O'Reilly, K. (2004) The Construction of Heimat under Conditions of Individualised Modernity: Swiss and British Elderly Migrants in Spain. *Ageing and Society*, 24(3), 327–352. <https://doi.org/10.1017/s0144686x03001478>.
- Illés S. (2006) Indirect estimation on the types of international elderly migration in Hungary. *Romanian Review on Political Geography*, 8(1), 55–63. <https://doi.org/10.33182/ml.v2i2.13>.

- Illés S. (2013) *Időskori nemzetközi migráció – magyar eset*. Budapest: Tullius.
- Iorio, M. (2020) Italian retirement migration: Stories from Bulgaria. *Geoforum*, 111, 198–207. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2020.02.018>
- Józwia, I. (2021) Navigating the opportunities and constraints. Migration as a local response to non-local political developments. *Cargo. Journal for Cultural and Social Anthropology*, 1–2, 11–34.
- Kamionka, M. – Mackova, L. – Jirka, L. (2024) „Fear for children”, Mother-Child Dyad and Future Mobility Trajectories of Displaced Ukrainians in Czechia and Poland: Children as a Factor for Fleeing and Living after the Full-Scale Invasion. *Migraciones*, (61), 1–21. <http://dx.doi.org/10.14422/mig.2024.027>
- Karácsonyi D. – Kincses Á. (2020) Átrendeződés? Kárpátaljaiak Magyarországon, magyarok Kárpátalján, a 2017-ig terjedő adatok tükrében. *Területi Statisztika*, 60(3), 309–351. <https://doi.org/10.15196/ts600302>.
- King, R. – Cela, E. – Fokkema, T. – Morettini, G. (2021) International retirement and later-life migrants in the Marche region, Italy: materialities of landscape, ‘home’, lifestyle and consumption. *Ageing and Society*, 41(6), 1267–1288. <https://doi.org/10.1017/S0144686X20001233>.
- King, R. – Cela, E. – Fokkema, T. – Vullnetari, J. (2014) ‘The migration and well-being of the zero generation: transgenerational care, grandparenting, and loneliness amongst Albanian older people’. *Population, Space and Place*, 20(8), 728–38. <https://doi.org/10.1002/psp.1895>.
- Koós B. – Tátrai P. – Gábrriel D. (2024) A Magyarországra irányuló időskori vándorlás területi jellemzői – különös tekintettel a németek által előnyben részesített lakóhelyekre. *Területi Statisztika*, 64(5), 545–569. <https://doi.org/10.15196/TS640501>.
- Kovály K. – Erőss Á. – Tátrai P. (2017) „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom*, 31(2), 3–22. <https://doi.org/10.17649/tet.31.2.2851>.
- Lipták K. – Kincses Á. (2023) International Migration of Ukrainian Citizens to Central Europe before the Russo-Ukrainian Wars. *Regional Statistics*, 13(5), 781–796. <https://doi.org/10.15196/rs130501>.
- Lulle, A. (2021) Reversing retirement frontiers in the spaces of post-socialism: active ageing through migration for work. *Ageing & Society*, 41(6), 1308–1327. <https://doi.org/10.1017/S0144686X20001518>.
- Máté É.–Pirisi G. (2019) Rendhagyó dezurbanizáció? Külföldi beköltözők helye és szerepe a Baranyai-Hegyháton, *Településföldrajzi Tanulmányok*, 8(2), 79–97. Elérhető: <https://ojs.elte.hu/tft/article/view/3473/3182> [Letöltve: 2025-03-04].
- Michalkó G. – Illés S. – Berényi I. (2003) Adalékok a turizmus és a vándorlás kapcsolatának elméleti megközelítéséhez. *Tér és Társadalom*, 17(4), 51–65. <https://doi.org/10.17649/tet.17.4.915>.
- Morokvasic, M. (2004) Settled in Mobility: Engendering Post-Wall Migration in Europe. *Feminist Review*, 77, 7–25.
- Péti M. – Szabó L. – Obádovics C. – Szabó B. – Csécsi D. (2021) Analyzing Ethnocentric Immigration through the Case of Hungary – Demographic Effects of Immigration from Neighboring Countries to Hungary. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 8(4), 128–153. <https://doi.org/10.29333/ejecs/857>.
- Pickering, J. A. J. – Crooks, V. A. (2019) Retirement Migration. In Gu, D. – Dupre, M. (szerk.) *Encyclopedia of Gerontology and Population Aging*. Cham: Springer. 4287–4289. https://doi.org/10.1007/978-3-319-69892-2_629-1.
- Repetti, M. – Calasanti, T. (2020) Retirement migration and transnational grandparental support: a Spanish case study. *Global Networks*, 20(2), 308–324. <https://doi.org/10.1111/glob.12239>.
- Sampaio, D. (2020) Ageing strategically: On migration, care, and diversity in later life. *Population, Space and Place*, 26(4), e2317. <https://doi.org/10.1002/psp.2317>.
- Savas, E. B. – Spaan, J. – Henkens, K. – Kalmijn, M. – P. van Dalen, H. (2023) Migrating to a new country in late life: A review of the literature on international retirement migration. *Demographic Research*, 48(9), 233–270. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2023.48.9>.
- Seres A. (2024) A kárpátaljai magyarok tömeges áttelepedése Magyarországra 1979–1990 között. *Kárpát-haza Szemle. A Kárpát-medencei magyarságkutatás interdiszciplináris folyóirata*, 5(1), 6–42.
- Smith, D. P. – Phillips, M. – Brooking, H. – Duer, M. – Kinton, C. (2019) The Dynamics of Rural Gentrification and the Effects of Ageing on Gentrified Rural Places. *AGER: Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural (Journal of Depopulation and Rural Development Studies)*, 27, 129–157. <https://doi.org/10.4422/ager.2019.13>.
- Stockdale, A. – MacLeod, M. (2013) Pre-retirement age migration to remote rural areas. *Journal of Rural Studies*, 32, 80–92. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2013.04.009>.

- Tátrai P. – Erőss Á. – Kovály K. (2017) Kin-state politics stirred by a geopolitical conflict: Hungary's growing activity in post-Euromaidan Transcarpathia, Ukraine. *Hungarian Geographical Bulletin*, 66(3), 203–218. <https://doi.org/10.15201/hungeobull.66.3.2>.
- Tomay K. – Berger V. (2024) Habitus és térbeliség viszonya a vidéki dzsentifikáció kapcsán. *Socio.hu. Társadalomtudományi Szemle*, 14(2), 129–150. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2024.2.129>.
- Urbán F. (2023) Characteristics of Migration from Ukraine to Hungary in the Last Decade. *Hungarian Law Enforcement*, 1, 205–217. <https://doi.org/10.32577/mr.2023.1.13>.
- Váradi M. – Wastl-Walter, D. – Filep B. – Gábrity Molnár I. (2013) Bevezető: utak és úton lévők. *Tér és Társadalom*, 27(2), 3–34. <http://doi.org/10.17649/TET.27.2.2546>.
- Warnes, A. M. (2009) International retirement migration. In Uhlenberg, P. (szerk.) *International handbook of population ageing*. Dordrecht: Springer, 341–362. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-8356-3_15.
- Zhurzhenko, T. (2010) *Borderlands into bordered lands. Geopolitics of identity in post-soviet Ukraine*. Stuttgart: Ibidem-Verlag.

SAJTÓHIVATKOZÁSOK

- Csarnó E. (2017) Virágzó nyugdíjbiznisz folyik az ukrán határ közeli falvakban. *Mérce*, december 2. Elérhető: <https://merce.hu/2017/12/02/viragzo-nyugdijbiznisz-folyik-az-ukran-hatar-kozeli-falvakban/> [Letöltve: 2024-10-22].
- Domokos E. (2021) DK: olyanok kapnak 200-300 ezres nyugdíjat, akik nem dolgoztak Magyarországon. *Economx*, október 16. Elérhető: <https://www.economx.hu/magyar-gazdasag/dk-nyugdijbiznisz-ukran-magyarorszag.738439.html> [Letöltve: 2024-10-22].
- Hír TV (2018) Szijjártó utánanézt az ukrán nyugdíjak ügyének. január 18. Elérhető: https://hirtv.hu/ahirtvhirei_adattar/szijjarto-utanez-az-ukran-nyugdijak-ugyenek-2441099#google_vignette [Letöltve: 2024-10-22].
- Lass G. (2018) A nagy nyugdíjhazugság. *Demokrata*, március 10. Elérhető: <https://demokrata.hu/magyarorszag/a-nagy-nyugdijhazugsag-102272/> [Letöltve: 2024-10-22].